

od stanovení vcelku libovolných pravidel, jež mají být dle vůle ústavodárce chráněna. Ošemetnost „objektivit“ tkví ve zdánlivé odosobněnosti, přičemž je zřejmé, že i ji někdo musí subjektivně vymezit. Další část kapitoly je věnována operacím s esenciálním obsahem základních práv, jež mohou být vzorem pro stanovování (ne)přípustnosti míry odstraňování podstatných náležitostí demokratického právního státu: je třeba hledat nezměnitelné jádro jednotlivých položek obecného výčtu principů demokratického právního státu. Autor považuje obsah esenciálního jádra za pravidlo, a nikoliv za princip. Poměrování tu není třeba, protože jádra jsou od sebe natolik vzdálená, že nemohou být v konfliktu. Následuje zajímavý výčet podstatných náležitostí recipovaný z judikatury Ústavního soudu a také autorský výčet *Tomoszkův*. Podle autorova soudu je možné, že změna, která neobstojí v určitém nastavení ústavního systému, by při důsažnější systémové modifikaci nevadila. Sám za příklady nepřipustných zásahů za stávajících podmínek považuje ústavní stížnost jednotlivce nebo zavedení nařízení s mocí zákona.

Ve stručném závěru je role podstatných náležitostí demokratického právního státu vymezena takto: mohou být klauzulí věčnosti, referenčním hlediskem přezkumu Ústavním soudem, materiálním jádrem ústavy, zachycením ústavní identity ČR či hodnotovým ukotvením Ústavy.

Po mém soudu se *M. Tomoszkovi* podařilo napsat knížku pěknou, hutnou a poučnou. Bylo by snad možné vytýkat, co jí po teoretické stránce trochu chybí, kdybychom ovšem nevěděli, že autor během psaní zjistil, že o tématu nepíše sám, takže se cíleně omezil. Přehledně uvádí pojetí jiných autorů a Ústavního soudu, přidává své postřehy a vlastní koncepci. Nejde mu ani tak o trochu esoterické učení o materiálním jádru ústavy, ale právě o to, co ony podstatné náležitosti demokratického právního státu znamenají, čím nám jsou, nakolik je známe a s nimi žijeme. Není asi náhodou, že deficit jejich znalosti a prožívání považuje *D. Kroupa*, svého času konzervativní politik, dnes politický filosof, za tak významný, že právě jejich úloze ve vzdělávání k demokratickému občanství by rád věnoval konferenci k 25. výročí přijetí Ústavy. Nepochybuji o tom, že *M. Tomoszek*, mj. výrazná postava právní didaktiky a šíření právní gramotnosti, by byl na takové konferenci ozdobou.

Jan Kysela*

Krošlák Daniel a kol. Ústavné právo. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 801 s.

Nová učebnica ústavného práva od kolektívu vedeného *JUDr. Mgr. Danielom Krošlákom, PhD. LL.M.*, poteší nie len právnych teoretikov a ústavných právnikov ale aj politológov, sociológov, odborníkov na medzinárodné vzťahy a iných, kto sa profesionálne zaoberajú otázkami ústavného práva, štátu a organizácie spoločnosti ako takej. Jazyk učebnice je zrozumiteľný a prispôsobený pedagogickému účelu. Vyžaduje len malú potrebu „predporozumenia“. Pozitívom viditeľným na prvý pohľad je bohatý poznámkový aparát a tiež zhrnutie problematiky v závere každej kapitoly.

Autorský kolektív je prevažne mladý a predstavuje skupinu veľmi perspektívnych slovenských odborníkov, o ktorých ešte určite budeme počuť (*Lucia Berdisová, Tomáš Gábriš, Milan*

* Prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Kancelář Senátu. E-mail: kyselaj@prf.cuni.cz. Recenze vznikla v rámci Progresu Q18 *Společenské vědy: od víceoborovosti k mezioborovosti*.

Hodás, Jan Kratochvíl, Peter Kukliš, Tomáš Lalík, Michal Maslen, Patrik Príbelský, Zuzana Vikarská). Vytyčil si náročnú úlohu napísať pre Slovensko komplexnú modernú učebnicu ústavného práva, čo sa im aj podarilo a výsledok ich práce je dielo, ktoré bude v danom odbore referenčným na najbližšie desaťročie. Ich dielo plne reflektuje moderné myslenie v euro-americkom kontexte a je pozitívnym signálom prekonania situácie, keď teoreticko-právne myslenie v Česko-Slovensku a na Slovensku bolo izolované od hlavného svetového prúdu (nie len hranicou politickou, ale aj mentálnou, psychologickou a jazykovou). Autori sa nevyhýbajú ani kritike aktuálnych pomerov v právnom systéme na Slovensku.

Učebnica sa zaoberá všetkými dôležitými oblasťami ústavného práva a zasahuje aj do iných odvetví (teória štátu a práva, právne dejiny, politológia, teória demokracie, verejná správa a pod.), čo nie je na škodu, lebo už sme zrejme prekonali predstavu o vznešenej izolovanosti jednotlivých vedných odborov, a práve interdisciplinárny prístup prináša novátorské pohľady aj na pomerne tradičné témy. Pomerne veľký priestor venuje aj judikatúre a jej interpretácii. Na rozdiel od slovenských učebníc publikovaných v nedávnej minulosti toto dielo sa viacej venuje aj právnemu systému Európskej únie a právnym aspektom fungovania SR v Rade Európy. Právny poriadok Slovenskej republiky totiž dnes existuje v širšom rámci systému noriem a judikátov, ktoré sú produktom činnosti EÚ a Rady Európy.

Samotný pojem „ústavné právo“ definovala učebnica pomerne široko, ako odvetvie, ktoré upravuje formu a obsah štátu, vzťah medzi štátom a jednotlivcom a vzťah medzi štátom a medzinárodným spoločenstvom. Značne sa prelína s pojmom „štátne právo“, ktorý však reflektuje skôr stredo európsku konzervatívnu líniu (môžeme povedať rovno „vrchnostenskú“) vnímania štátu (s. 29). Ústavné právo – ako ho vidí autorský kolektív – by sa malo zaoberať nie len normatívnou organizáciou štátu, ale aj otázkami demokracie, suverenity ľudu a ľudských a občianskych práv a ich garancií. Z textu je zjavné, že autori akcentujú demokratickú líniu vychádzajúcu z francúzskych a amerických tradícií. Aj ústavu chápu v širšom zmysle a sústreďujú sa na všetky jej aspekty (s. 33). Je to teda súčasne idea spoločenskej zmluvy medzi členmi obce, jej písomné zakotvenie v podobe ústavy s nadradenosťou nad inými právnymi normami, rozdelenie moci v štáte a tiež garancia práv a slobôd jednotlivcov. Autori sa pri písaní textu neobmedzili len na „prerozprávania“ predpisov pozitívneho práva, ale kládli si aj širšie právno-teoretické otázky. Zaujímavé je ich varovanie pred nástupom globálnej antidemokratickej „protivlny“, po období demokratizácie v rokoch 1974–2008 (s. 165). Môžeme sa otvorene domnievať, že túto „protivlnu“ aktuálne prežívame.

Prvá časť (*Teoretické, historické a axiologické základy ústavného práva*) obsahuje kapitoly *Úvod do ústavného práva, Pramene ústavného práva, Ústavnoprávny vývoj na území Slovenska, Ústava SR a jej miesto v ústavnom systéme, Zurchovaný štát, Demokratický štát, Právny štát a Ústavné atribúty štátnosti*. Inšpiratívne pôsobia pasáže o ústavných zvyklostiach (s. 60), ktoré nie sú zakotvené v žiadnej písanej normatívnej podobe. Za také v slovenských podmienkach môžeme považovať prax, že prezident po voľbách poverí ako prvého zostavením vlády volebného lídra najsilnejšej politickej strany, zmena textu ústavy pomocou ústavného zákona, požiadavka na proporcionálne rozdelenie parlamentných funkcií medzi zástupcov koalície a opozície a právo opozície nominovať svojich predstaviteľov do kontrolných orgánov. Dielo sa na pár stranách venuje aj vede ústavného práva (s. 62–64) a jej poddisciplinám (ústavná dogmatika, ústavná metodológia, ústavná teória, ústavná komparatistika, ústavná sociológia).

Veľký priestor bol poskytnutý opisu historického ústavného vývoja na území Slovenska, čo dielo obohacuje a čitateľ plne pochopí kontinuity aj diskontinuity nášho politického a ústavného vývoja. Vývoju medzi rokmi 1970–1989 však predsa len mohli venovať väčšiu pozornosť než jeden odsek (s. 95). Taktiež aj problému integrácie prisťahovaných mimo-európskych populácií do európskeho právneho a politického systému, pokiaľ tieto vznášajú

požiadavky na rešpektovanie vlastných tradícií alebo dokonca striktného normatívneho systému, ktorého sa odmietajú vzdať (napr. islamské právo). Sympatická je na druhej strane snaha poňať medzinárodné a nadnárodné záväzky SR celostne – vrátane aj členstva v NATO (s. 134), ktoré by si však tiež zaslúžilo väčší priestor: napríklad také otázky ako vojenská pomoc napadnutému spojencovi, ktorý o ňu požiadal podľa článku 5 Washingtonskej zmluvy, či aktuálne ústavnoprávne otázky účasti slovenských ozbrojených síl na podporu alebo ubezpečenie spojencov v zahraničí alebo súhlas s prechodom spojeneckých vojsk cez naše územie – najmä z pohľadu rýchlosti a flexibility rozhodovania, ktoré bezpečnostná a nebudaj vojnová situácia môžu vyžadovať. V otázke volebného práva a volebného systému dnes cítime ako výzvy problém napríklad vnútornej demokracie politických strán a tiež isté volanie po priamej demokracii, ktorí sa sporadicky od roku 2011 ozývajú na našich uliciach – aj toto mohlo byť viacej teoreticky podchytené.

Druhá časť (*Ludské práva*) obsahuje kapitoly *Úvod do problematiky ľudských práv, Osobné práva a slobody, Politické práva a slobody, Práva národnostných menšín a etnických skupín, Hospodárske, sociálne a kultúrne práva, Právo na priaznivé životné prostredie, Justičné práva, Európsky systém ochrany ľudských práv*. Tu je sympatické, že autori sa venovali nie len právam, ale načrtli aj otázku prípadných povinností (s. 283) alebo podmienených obmedzení základných ľudských práv a slobôd (s. 285). Veľmi poučným je odsek, ktorý hovorí o tom, že verejne činné osoby alebo aj osoby ktoré vstúpili na verejnú scénu napr. ako páchatelia alebo podnikatelia obchodujúci so štátom, musia zniesť väčšiu mieru verejného a mediálneho záujmu a kritiky než ostatní občania, čo je doložené aj judikátom ESLP v kauze *Axel Springer AG vs. Nemecko* (s. 326).

V časti *Ústavné inštitúcie* nájdeme kapitoly *Národná rada Slovenskej republiky, referendum, Prezident Slovenskej republiky, Vláda Slovenskej republiky, Ústavný súd Slovenskej republiky, súdna Rada Slovenskej republiky, Všeobecné súdy, Prokurátora Slovenskej republiky, Verejný ochranca práv, Najvyšší kontrolný úrad SR, Národná banka Slovenska, Rada pre recipročnú zodpovednosť*. Opis fungovania uvedených inštitúcií je pre pedagogické účely výstižný a dostatočný.

Posledná časť (*Ústavnoprávne aspekty verejnej správy*) zastrešuje kapitoly *Štátna správa a Územná samospráva*. Obe kapitoly tiež ponúkajú dostatočný prehľad o štátnej správe a územnej samospráve. Absentuje však kapitola o záujmovej samospráve a tiež sa autori mohli zmieniť aj o existencii zahraničných orgánov štátu – napr. zastupiteľských úradov a ich funkciách.

Hlavným prínosom diela je okrem jeho encyklopedickej obsiahlosti aj prekonanie čisto právo-pozitivistického prístupu k ústavnému právu. Ako učebnica neprináša myšlienky alebo fakty, ktoré by boli úplne nová alebo neznáme. To zrejme nebolo ani cieľom.

Istým nedostatkom diela môže byť jeho plná koncentrácia na slovenské ústavné právo. Autori tak spravili pravdepodobne z pedagogických dôvodov – kniha je myslená ako učebnica pre predmet, ktorý sa zaoberá slovenským ústavným právom. Avšak porovnania s ústavnými poriadkami iných krajín, by dielo určite obohatilo. Z väčšieho komparatívneho materiálu by bolo možné lepšie odvodzovať zovšeobecňujúce závery.

Autori taktiež mohli ešte dôslednejšie, než spravili, hľadať širšie zhodnotenie existencie právneho systému v politickej a spoločenskej realite a ukázať fungovanie nimi opisovaných noriem v praxi. Práve rozdiel medzi formálne platným právom a realitou spoločenského života je jedným z hlavných zdrojov nespokojnosti, frustrácie a pocitov nespravodlivosti v spoločnosti. Pričom hnev voči korupcii v najvšeobecnejšom význame sa zriedka obracia proti konkrétnym právnym ustanoveniam respektíve ústave. Jeho príčinou sú skôr nedostatky pri ich aplikácií a obchádzanie zo strany bohatých, mocných a vplyvných. Výnimku

predstavuje kapitola *Ústavné súdy medzi právom a politikou* (s. 551–558), kde toto prepojenie bolo v stručnosti uvedené.

Z knihy cítí aj ideové a hodnotové zameranie autorov, ktoré je liberálno-demokratické so silným dôrazom na zásady právneho štátu, humanizmu, racionality a sociálnu spravodlivosť vrátane ochrany sociálno-ekonomických práv (s. 356–369). Staví tak na asi dvoch storočiach západného právneho a politického myslenia, ktoré smerovalo k napĺňaniu týchto ideálov. Vzhľadom na dnes módnú „alternatívnu“ však autori mohli venovať istú pozornosť aj iným koncepciám práva a ústavného zriadenia, ktoré sa za ten čas objavili v euroamerických dejinách alebo im čelíme teraz (rôzne formy autoritarizmu, fašizmus, bolševizmus, anarchizmus, radikálne ekologické a antietatistické hnutia, politický islamizmus) a načrtnúť, ako by vyzerali spoločnosti spravované takýmito alternatívami. Zaujímavou by bola aj úvaha o technických podmienkach fungovania ústavného systému a ako ho nové komunikačné a informačné technológie môžu ovplyvňovať.

Celkovo však dielo možno hodnotiť veľmi pozitívne. Učebnicu ho možno s čistým svedomím odporúčať ako základnú literatúru pre predmet ústavné právo a tiež ako doplnkovú literatúru pre viacero iných premetov.

Daniel Šmihula*

**Posner Richard A. *Divergent Paths: The Academy and the Judiciary.*
Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2016, 414 s.**

Známý a mimořádně plodný americký autor *Richard Posner* je profesí soudcem (federálního odvolacího soudu pro sedmý soudní obvod) i právním akademikem (na *University of Chicago Law School*). Ve své loňské knize *Divergent Paths: The Academy and the Judiciary* této dvojité identity plně využívá, neboť se věnuje federálnímu soudnictví Spojených států, tamní akademické sféře a jejich vzájemnému poměru. Základním tématem knihy jsou rozmanité a velmi početné autorem identifikované deficity fungování americké soudní moci a způsob, jakým by právní akademie mohla přispět k jejich zmírnění. Podle této osy je pak strukturována celá publikace, jejíž první (obsáhlejší) díl se věnuje líčení aspektů, v nichž americká justice selhává, a druhá (kratší) část prezentuje možné odpovědi na popsání problémy ze strany akademické sféry.

Posner v první řadě velmi krátce zmiňuje několik strukturálních vlastností amerického soudnictví, jež mají nežádoucí konsekvence (např. potřebu souhlasu senátu se jmenováním federálních soudců zvyšující politizaci justice), které ovšem nemůže změnit pozitivní vliv právní akademie, nýbrž jedině (nepravděpodobná) ústavní reforma. Hlavní pozornost proto zaměřuje na selhání soudní moci při samotném výkonu její činnosti a dále na manažerské nedostatky správy soudů na všech úrovních. Společným jmenovatelem vytýkaných pochybení je přístup, jež *Posner* označuje jako zatuchlou právní kulturu (*stale legal culture*), vyznačující se zahleděním do minulosti, rigidním přimykáním se k tradicím a trváním na ustálených způsobech myšlení bez ohledu na jejich použitelnost v aktuálním společenskoekonomickém kontextu. Přesvědčivost *Posnerovy* kritiky pro čtenáře bude patrně záviset na tom, do jaké míry se dokáže ztotožnit s autorovým právním pragmatismem jakožto koncepcí výkonu

* Doc. JUDr. et MUDr. Daniel Šmihula, PhD., Dr. iur., Stredoeurópska vysoká škola v Skalici. E-mail: dsmihula@hotmail.com.